

Η διπλωματία του πνεύματος. Μια προσέγγιση του έργου του Βαλεντίν ντε Μπουλόν «Η έξωση των αργυραμοιβών απ' τον Ναό»

Πολιτισμός / Ζωγραφική & Εικαστικές Τέχνες

Βαγγέλης Παππάς, Εικαστικός - Συγγραφέας

Ήταν μόλις 41 ετών. Είχε πει πολύ, λένε. Τρέκλιζε ζαλισμένος και ανακρατιόταν απ' οπουδήποτε μπορούσε να πιαστεί μην τυχόν και σωριαστεί χάμω. Λίγο πιο πέρα, στη πιάτσα Μπαρμπερίνι, αντίκρισε κάπως θολά τη Φοντάνα ντελ Τρίτονε. Η κάψα του πιοτού τον οδήγησε αργά πλάι στο χείλος του σιντριβανιού. Ποιος ξέρει πόσην ώρα κοντοστέκονταν κει πέρα και χάζευε τ' ασημένιο παιχνιδίσμα των νερών κάτω απ' την αυγουστιάτικη πανσέληνο. Κανείς δεν ξέρει... Το μόνο βέβαιο είναι πως κατά το ξημέρωμα τον βρήκαν πνιγμένο κάτω απ' τον μυώδη Τρίτωνα. Ο Βαλεντίν ήταν νεκρός.

Και είν' αλήθεια πως στη Ρώμη δεν έκανε και τόσο μεγάλη εντύπωση ο χαμός εκείνου του Γάλλου ζωγράφου. Δεν ήταν δα και τόσο γνωστός. Μα, ούτε και σήμερα είναι. Ίσως τώρα, πολύ τελευταία, αρχίζει κάπως η Ευρώπη να τον

ξανακοιτάζει μ' ενδιαφέρον. Ο ζωγράφος απ' το Κουλομιέρ της βόρειας Γαλλίας για τον οποίον ξέρουμε τόσο ελάχιστα πράγματα, αν εξαιρέσει βέβαια κανείς πως ήταν μαγεμένος απ' τον μύθο του Καραβάτζιο. Τίποτ' άλλο. Κ' ήταν όντως συνεπαρμένος, γιατί αν κοιτάξουμε ακόμα και φευγαλέα τούτον τον πίνακα θα νιώσουμε αυτοστιγμεί πόσο αμετακίνητο ήταν το βλέμμα του Βαλεντίν από τους πίνακες του εκπληκτικού Μικελάντζελο Μεριζί ντα Καραβάτζο.

Σίγουρα θα συμφωνήσετε πως είναι ένα ιδιαίτερα σκοτεινό έργο. Όποιος μάλιστα κοντοστέκεται μπροστά του στο μουσείο Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη, νιώθει ένα βαθύ δέος, κι άθελά του αφιερώνει λίγο απ' τον χρόνο του για να το επεξεργαστεί. Και τι βλέπει;

Έναν ταραχοποιό. Να με τι καταπιάστηκε ο Βαλεντίν εκείνη την χρονιά, στα 1625, όταν αποφάσισε να εικονίσει έναν αλλιιώτικο Ιησού. Έναν Χριστό που περίπου του θύμιζε την δική του παράφορη ιδιοσυγκρασία× δηλαδή κείνον τον νεαρό και δίχως αιτία επαναστάτη απ' την Γαλλία, μ' αυτήν την πηγαία κι αδιαμόρφωτη δύναμη, που ωστόσο δεν τολμούσε ποτέ του να εκφράσει, εκτός κι αν το κρασί τού έδινε το κατάλληλο «βήμα» για να υπερνικήσει την φυσική του συστολή...

Αν παρατηρήσουμε λιγάκι τον πίνακα θα δούμε πως το κέντρο της σύνθεσης το καταλαμβάνει ένα χέρι. Μια κίνηση που αιωρείται μες στο σκοτάδι. Είναι μια τρεμάμενη παλάμη που στέκεται υψωμένη στον αέρα, σαν διαμαρτυρία, και την ίδια ώρα κάπως φοβισμένη, αμυντική. Η παλάμη αυτή δεν ανήκει στον Ιησού. Ο πρωταγωνιστής αυτού του αριστουργήματος τελικά δεν είναι ο Ιησούς, αλλά τούτο το χέρι που αποτελεί την αποκορύφωση ενός διαλυμένου μπουλουκιού ανθρώπων που ολοένα κι αποτραβιέται στ' αριστερά, χάνει την ισορροπία του και καταρρέει.

Μα, κι ένα ακόμα χέρι τεντώνεται λίγο χαμηλότερα. Κοιτάξτε! Κάποιος φαίνεται πως πισωδρομώντας έπεσε, πλάι του το τραπέζι αναποδογυρίζεται, δημιουργώντας έτσι μυστικά μια διαγώνια γραμμή που καταλήγει σχεδόν στο αναγερμένο μπράτσο του Ιησού, το οποίο είναι έτοιμο για άλλη μια φορά να κατεβάξει το φραγγέλιο κατά πάνω τους... Ταραχή, πανικός. Ήδη σου φαίνεται πως ακούς μες απ' τα έντονα κοντράστ του πίνακα κραυγές αγανάκτησης. Δείτε λιγάκι πιο προσεκτικά τα πρόσωπα στην αριστερή άκρη της σύνθεσης. Τι βλέπετε; Μια απογοητευτική έκπληξη× σαν να λένε: *«Μα, αυτός που μόλις τώρα τον υποδεχτήκαμε ως βασιλέα... είναι ένας τρελός! Ένας ανισόρροπος...»* Και ο Ιησούς; Αυτός πράγματι διατηρεί ένα κοφτό ύφος, αν και ο Βαλεντίν δεν τον δείχνει να μιλάει, παρά θαρρείς κι αντηχεί ακόμα ο απόηχος της στεντόρειας φωνής του, σαν εισήλθε στον ναό και είδε όλο ετούτο το παζάρι των εμπόρων εγκατεστημένο εκεί: *«Είναι γραμμένο στην Αγία Γραφή· ο οίκος μου θα ονομαστεί οίκος προσευχής· αλλά εσεείς τον κάματε οίκο εμπορίου!»*

Δεν είναι απλά μια παράξενη σύνθεση, αλλά καθώς κοντοστέκεσαι ακόμα όρθιος μπροστά της μες τους διαδρόμους του Ερμιτάζ, αφουγκράζεσαι διαμιάς πόσο στ' αλήθεια παράδοση είναι και η στάση του ειρηνοποιού Ιησού× πόσο παράταιρη μ'

όσα κατά καιρούς δίδασκε. Τι είδους οργή είν' αυτή; Γιατί τέτοια θυελλώδης επέμβαση; Και τι ακριβώς εννοούσε όταν έβαζε τούτες τις δύο έννοιες την μια πλάι στην άλλη: *οίκος προσευχής, και οίκος εμπορίου;*

Σ' αυτό μας τον προβληματισμό έρχεται ο ζωγράφος να μας δια φωτίσει με το... «σκοτάδι» του. Γιατί όσο αλλόκοτο κι αν φαίνεται, και αν φυσικά αφαιρέσουμε τον οποιοδήποτε επηρεασμό που είχε απ' τον Καραβάτζιο ο οποίος χρησιμοποιούσε αρκετά συχνά αυτά τα σκοτεινά κι αδιευκρίνιστα φόντα, τότε θ' ανακαλύψουμε πόσο αναγκαίο ήταν τούτο το αβέβαιο περιβάλλον για τον Βαλεντίν, ούτως ώστε να κάνει λόγο για την θρησκευτικότητα της ανθρώπινης ψυχής. Ίσως θα έλεγε κανείς πως είναι μια αιφνίδια είσοδος του Ιησού μες στο «άβατο» της προαίρεσης, όταν αυτή εκφράζεται πεισματικά με όρους και παζαρέματα. Σαν να λέμε πως η ψυχή επιλέγει έναν τρόπο σχέσης με τον Θεό, ο οποίος εννοείται μέσα από την συνδιαλλαγή και το κέρδος. Ποιος λοιπόν θα μπορούσε να είναι ο οίκος εδώ, αν όχι η ψυχή; Και ίσως γι' αυτό, πέρα απ' τις αισθητικές αναζητήσεις του καλλιτέχνη από το Κουλομιέρ, τα πάντα ολόγυρα παραμένουν σκοτεινά κι αδιευκρίνιστα, και οι μορφές που ξεπροβάλλουν δειλά στο φως, ίσως και να διαφεύγουν κάπως την ιστορική διήγηση, κι από έμποροι μες στις στοές του ναού του Σολομώντα, να σηματοδοτούν παράλληλα εκείνα τα δομικά ή κι αντιφατικά «στοιχεία» που απαρτίζουν το *Εγώ* μας.

Αλλά ποιο είναι αυτό το *Εγώ*; Και τι σχέση μπορεί να έχει το πανίσχυρο *Εγώ* με την θρησκευτικότητα μας;

Η θρησκεία είναι μια ατομική υπόθεση. Ανέκαθεν ήταν. Αφορούσε πάντοτε την προσωπική διασφάλιση του ανθρώπου ως ένα επιτακτικό ορμέμφυτο από καταβολής κόσμου, και ίσως αυτός να 'ναι ο λόγος που οι άτεγκτοι κανόνες και ο σκληρός ηθικισμός γεννήθηκαν μες απ' τα σκοτεινά της σπλάχνα. Η θρησκεία είναι η μήτρα χιλιάδων τρισεκατομμυρίων θεών, δηλαδή αντίστοιχοι ως προς τον ακριβή αριθμό των οπαδών της ανά τους αιώνες με το δεδομένο ότι κάθε ένας άνθρωπος είχε την δυνατότητα να οικοδομήσει μέσα του έναν ατομικό Θεό ανάλογο ως προς τα φίλαυτα μέτρα του. Σαν να λέμε ένα είδωλο. Ένας ολόδικός μας μετασχηματισμένος Θεός, είτε απόμακρος, άσπλαχνος και εισαγγελικός, είτε άλλες φορές συνεργάσιμος, σοβαρός και ίσως τίμιος ως ένα ακριβοδίκαιο αφεντικό.

Σε μια επιστολή του προς τους Ρωμαίους ο Απόστολος Παύλος, τους γράφει κάπου ότι... «*έχετε ζήλο Θεού, αλλ' ου κατ' επίγνωσιν*». Δηλαδή έχετε την φλόγα, τον ενθουσιασμό και το πάθος για τον Θεό, αλλά μάλλον για έναν Θεό που στην

πραγματικότητα δεν γνωρίζετε. Δεν έχετε ζήλο για τον αληθινό Θεό, αλλά για κείνον που σας υπαγορεύει ο παράφορος ευσεβισμός σας. Διότι συνήθως ο δικανικός Θεός, εκείνο το ακριβοδίκαιο και κάπως ανέκφραστο αφεντικό που κάνει σωστούς λογαριασμούς και πληρώνει πάντοτε στην ώρα του, αυτός που απολύει τους άχρηστους υπαλλήλους του κι αναβαθμίζει έως παραδείσου τους εργατικούς και υπάκουους, είναι ο διασημότερος και πιο οικείος Θεός της ανθρώπινης ιστορίας. Είναι το πιο αποκρουστικό αλλά παράλληλα και το πιο αναγκαίο λατρευτικό τοτέμ της ανθρώπινης ψυχής.

Μέσα λοιπόν σ' αυτή την ψυχή, σ' αυτόν τον «οίκο», η προσευχή γίνεται αίτημα αντιπαροχής. Η σχέση με τον Θεό μεταβάλλεται σ' ένα διαρκές δούναι και λαβείν, κι επιμένουμε να τον κοιτάμε όχι στα μάτια, όπως δηλαδή θα έκανε ένας γιός προς τον αγαπημένο του πατέρα, αλλά μονάχα στα χέρια. Αυτό λοιπόν καταντά την ψυχή μας σε οίκο εμπορίου.

Πώς μπορώ άραγε να ελπίζω σε παράδεισο, μόνο και μόνο επειδή φάνηκα καλός υπάλληλος, δούλεψα τίμια, κι εφάρμοσα κατά γράμμα τον νόμο του εργοδότη μου; Με ποια δύναμη θα διανοηθώ ν' απαιτήσω μισθό αντάξιο της πειθήνιας ευσέβειάς μου; Κι αν τέτοιος είναι τελικά ο Θεός, ποιος ξέρει τι είδους αβάσταχτο τεφτέρι εσόδων - εξόδων κρατεί για την ασημαντότητά μου. Αν είναι τόσο σκοτεινός κι απρόσιτος, τότε αναμφισβήτητα είναι Θεός που κολάζει, τιμωρεί και καταδικάζει. Ε, λοιπόν, εγώ ούτε καν που τολμάω να πιστέψω σ' ένα τέτοιο απάνθρωπο και σχιζοειδή Θεό που ξέρει μονάχα να δίνει ανταλλάγματα για τις αγαθοεργίες μου, και καταδίκη στ' ατοπήματά μου. Αντιθέτως αναζητώ παθιασμένα εκείνον που θα τον αγαπώ επειδή ξέρω, τ' αφουγκράζομαι πως ήδη μ' αγαπά ολοκληρωτικά. Στον ερωτευμένο Θεό μονάχα έρωτα μπορώ να δώσω× τίποτ' άλλο. Γι' αυτό και σαν είμαι μαζί Του, σαν φωλιάσω μες στους κόλπους Του, δεν «ελπίζω» τίποτα πια, δεν «φοβάμαι» τίποτα× μες στον απέραντο ωκεανό της αδικαιολόγητης αγάπης Του είμ' «ελεύθερος».

Ο Βαλεντίν μας το δείχνει ξεκάθαρα αυτό. Τούτες οι μορφές, οι ξαφνιασμένες και σκυθρωπές φιγούρες του σκότους, παραπατούν, κουτρουβαλιάζονται κι αποχωρούν. Τα στοιχεία του στείρου ευσεβισμού που μολύνουν τον πιο συγκλονιστικό έρωτα του «οίκου» πρέπει οπωσδήποτε ν' αποσυρθούν.

Ένα πράγμα που πραγματικά προσβάλλει τον έρωτα είναι η χυδαία υποκρισία. Και ο Ιησούς, κάτι με το οποίο δεν συμβιβάστηκε ποτέ είναι η διπλωματία του πνεύματος.

<https://bit.ly/3b5qPfw>